

УДК 378: [37.011.3-051:784.9]

Н. А. Овчаренко

Криворізький державний педагогічний університет
ORCID ID 0000-0003-4874-1716

К. О. Богяну

Криворізький державний педагогічний університет
ORCID ID 0000-0001-7251-704X
DOI 10.24139/978-617-7487-53-0/2019-01-02/286-293

ІНКЛЮЗИВНА МУЗИЧНА ОСВІТА: ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто актуальну проблему вітчизняної мистецької освіти – теоретико-аналітичний аспект інклюзивної музичної освіти. Здійснено ретроспективний аналіз означеного питання та з'ясовано етапи розвитку інклюзивної освіти в Україні. Визначено сутність понять «інклюзія», «інклюзивне навчання», «інклюзивна музична освіта». Виявлено специфіку інклюзивної музичної освіти й окреслено її загальні принципи, як: недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення і включення до освітнього процесу (середовища) всіх його учасників та специфічні принципи, а саме: культуровідповідності, аксіологічності, мистецько-особистісної толерантності, гармонізації.

Ключові слова: *інклюзія, інклюзивне навчання, інклюзивна музична освіта, культуровідповідність, особи з особливими освітніми потребами, музичне навчання, толерантність.*

Постановка проблеми. Вирішення питання інклюзії для осіб з особливими освітніми потребами є однією з нагальних проблем української мистецької освіти. Важливість означеної проблеми засвідчують державні документи, як: Закон України «Про загальну середню освіту» (2010), на основі якого заклади середньої освіти мають створювати інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами; Закон України «Про освіту», у якому акцентується увага на можливості отримання освітніх послуг на засадах рівності особами, які мають особливі потреби; «Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 роки», у якій визначено мету й цілі, етапи, механізми й інструменти, прогнозування результатів реалізації стратегії впровадження інклюзивної освіти в Україні.

Відомо, що люди з особливостями розвитку мають надзвичайно вразливу почуттєву сферу. Тому, для пізнання себе, відчуття рівності й упевненості в суспільстві, гармонізації свого внутрішнього світу особливу роль відіграє музичне мистецтво. Доцільно згадати слова В. Сухомлинського, що збагачення світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї; без музики важко переконати людину, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури (Сухомлинський, 1997). У такому контексті зростає гуманістичне значення музичної освіти та

музичного мистецтва для осіб, які мають особливі освітні потреби, що потребує аналітичного й теоретичного осмислення.

Аналіз актуальних досліджень. Концептуальні основи освітньої інклюзії широко представлено в наукових працях А. Колупасової, І. Кузави, М. Швед. Психотерапевтичні аспекти впливу музики на людину досліджували Л. Виготський, В. Петрушин, В. Синьов, С. Федоренко. Питання інклюзії у вітчизняній музичній освіті розглянуто в дослідженнях О. Олексюк. Специфіку інклюзивної музичної освіти розкрито в доробках зарубіжних авторів: О. Воронова, А. Говорової, О. Ключова, Ю. Криводдонова, О. Овсяннікова, О. Смірнова. Корекційний вплив музичного мистецтва обґрунтовано в роботах Ю. Бондаренко, Т. Добровольської, М. Зикова, Н. Квітки, М. Янушевської-Варих. Разом із тим, необхідно відмітити недостатню розробку проблеми інклюзивної музичної освіти в педагогічній і мистецькій теорії.

Тому **метою** нашої статті є висвітлення результатів теоретичного дослідження специфіки вітчизняної інклюзивної музичної освіти. Відповідно до мети визначено такі завдання: здійснити ретроспективний аналіз і окреслити етапи розвитку інклюзивної освіти; розкрити сутність понять «інклюзія», «інклюзивне навчання», «інклюзивна музична освіта»; виявити специфіку та основні принципи інклюзивної музичної освіти.

Для розв'язання завдань дослідження нами застосовано такі **методи дослідження**: теоретичного аналізу для вивчення нормативних документів, наукових праць з означеної проблеми; конкретизації для визначення базових понять дослідження; ретроспективного аналізу для з'ясування етапів розвитку інклюзивної освіти в Україні; узагальнення для виявлення специфічних рис і принципів вітчизняної інклюзивної музичної освіти

Виклад основного матеріалу. Ідея інклюзивної освіти виникла у світовому суспільному просторі в другій половині ХХ століття як спосіб розвитку демократичного громадянства. Перше глобальне вираження прерогатив, на які всі люди (і люди з обмеженими можливостями) мають невід'ємне право на освіту й не тільки, представляє загальна декларація прав людини прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р. (Декларація прав людини, 1948). Особливо вагомі результати дала Конвенція ООН про права дитини в 1991 р., згідно з якою «усі діти мають право на освіту, і, як наслідок цього, право на прогрес» (Конвенція ООН, 1991).

Уперше інноваційну модель навчання було представлено на Всесвітній конференції з освіти осіб з особливими потребами: доступ і якість, у 1994 році у місті Саламанка (Іспанія). Прийняття Саламанської декларації стало поштовхом для затвердження на міжнародному законодавчому рівні принципу інклюзивної освіти, яка прийшла на зміну моделі нормалізації (інтеграції), що передбачала залучення дитини до наявної системи навчання, пристосування до неї (Саламанська декларація, 1994).

На міжнародному саміті з питань інклюзивної освіти, який відбувся в університеті Вікторія (Victoria University), в місті Мельбурн, Австралія, в

2015 році, представлено дослідження, проведені в Австралії, Новій Зеландії, Індонезії, Бангладеші, Іспанії та Великобританії, на якій науковці пропонували транснаціональні інтереси й різноманітні підходи до практичного застосування інклюзивної освіти.

У кінці XX століття і в Україні розпочалося включення дітей з особливими потребами до системи загальної середньої освіти. У 2010 р. була представлена Концепція розвитку інклюзивної освіти, де було визначено мету, завдання для вирішення важливих питань щодо забезпечення права на якісну освіту осіб з особливими освітніми потребами (Концепція розвитку, 2010). На її основі було адаптоване законодавство й перші реформи почали впроваджуватися на всіх освітніх рівнях і були спрямовані на розширення доступності вищої освіти, укріплення поваги до прав людини, гармонійний розвиток особистості, талантів і творчості студентів, надання їм можливості брати активну участь у суспільному житті.

Досліджуючи історичні аспекти розвитку освіти осіб з особливими потребами А. Колупаєва визначає три етапи такого розвитку (Колупаєва, 2009, с. 31): I етап (1991 – 2000 рр.) – інституалізація та жорстка регламентація освітнього процесу в спеціальних закладах освіти; II етап (2001–2010) – активізація стихійного інтегрування дітей з особливими потребами до закладів загальної середньої освіти на тлі ствердження інклюзивної освіти; III етап (2011 р. – донині) – впровадженні інклюзивної освіти.

Термін «інклюзія» (з англ. – «inclusion») у словниковій літературі визначається як включення, приєднання (Келдыш, 1990, с. 360). Включення (інклюзія) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі; процес реального залучення осіб з особливими освітніми потребами, з вадами здоров'я, до активного суспільного життя, який передбачає адаптацію соціального середовища до потреб людини (Байда, 2012). Поняття «інклюзія» означає, що дитині з обмеженими можливостями надається право відвідувати загальноосвітній заклад і для цього створюється необхідне адаптоване освітнє середовище та надаються відповідні додаткові послуги, які приносять користь від спільного їх навчання зі здоровими однолітками (Кузава, 2012, с. 151). Це вимагає фундаментальної зміни парадигми, оскільки це міжнародний соціальний рух проти структурного, культурного та освітнього включення осіб, які є маргіналізованими та «різними».

У Законі України «Про освіту» (2017) вказано, що особа з особливими освітніми проблемами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту. До переліку осіб входять (Закон України «Про освіту», 2017): діти з інвалідністю; переселенці, діти-біженці; діти які потребують додаткового й тимчасового захисту; особи які здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів.

Інклюзія за визначенням науковців (Е. Даніелс, М. Сварник, К. Статффорд, Н. Софій, П. Троханіс) складається з таких компонентів, (Даніелс, 2000; Софій, 2006):

1) залучення всіх дітей, студентів, з особливими потребами до тих закладів освіти, які вони б відвідували, якби не мали вад;

2) кількість дітей, студентів з особливими потребами в школах і закладах вищої освіти природно пропорційна їхній загальній кількості в населеному пункті;

3) прийняття всіх дітей, студентів, без винятку та об'єднання в змішані групи;

4) зарахування дітей, студентів, з особливими потребами в класи, на курси, відповідно до їхньої вікової категорії та року навчання;

5) координація, що здійснюється на місцях, управління освітнім процесом та розподілом ресурсів;

6) децентралізований підхід до навчання, принцип ефективності як провідний у роботі школи та закладах вищої освіти.

У визначенні поняття «інклюзивне навчання» ми дотримуємося думки А. Колупаєвої, що це є комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей (осіб – уточнення наше) з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання в закладах загальної середньої освіти на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності (Колупаєва, 2011).

Розглядаючи поняття «інклюзивна музична освіта» керуємося тлумаченням поняття «музична освіта», яка в словниковій літературі представлена як така, що є процесом і результатом засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, необхідних для музичної діяльності (Келдыш, 1990, с. 361). На наш погляд, поняття «інклюзивна музична освіта» – це результат засвоєння систематизованих музичних знань, умінь і навичок через отримання системи освітніх послуг гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу (середовища) всіх його учасників.

Інклюзивна музична освіта має специфічні риси як і вітчизняна інклюзивна освіта, у цілому, порівняно з іншими країнами. Специфічність її полягає в наявності значної кількості груп осіб, які потребують освітньої інклюзії, а саме тих, які: за станом здоров'я не можуть відвідувати заклад освіти; проживають у селах і селищах (коли кількість учнів у класі становить менше 5 осіб); проживають у зоні збройного конфлікту, на тимчасово окупованій території України або в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження; знаходяться в надзвичайних ситуаціях природного або техногенного характеру; мають високий навчальний потенціал і можуть прискорено закінчити школу; є іноземцями або особами без громадянства.

До специфічних мистецьких рис інклюзивної мистецької освіти слід віднести широке використання, у якості навчального матеріалу, українського

музичного мистецтва – вокальної та інструментальної музики, зокрема фольклорних надбань. Так, наприклад, вивчення української народної пісні, якій притаманна багатожанровість, надзвичайна краса й мелодійність, смислова й інтонаційна ясність, сприяє формуванню загальної та музичної культури людини, її світоглядних і гуманістичних поглядів, естетичного смаку; гармонізує внутрішній світ особистості й узгоджує його із зовнішнім, розкриваючи Красу, Любов, Добро. Навчання грі на українських народних музичних інструментах, особливо – у процесі колективного музикування, дає можливість відчувати єднання з традиціями свого народу, позитивність спільного музичного виконання.

Для розвитку інклюзивної музичної освіти важливим є визначення характерних для неї принципів. До таких принципів слід віднести принципи вітчизняної інклюзивної освіти, як: недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу (середовища) всіх його учасників і специфічні принципи інклюзивної музичної освіти – культуровідповідності, аксіологічності, мистецько-особистісної толерантності, гармонізації.

Так, принцип *культуровідповідності* є вимогою щодо використання в процесі музичної освіти традицій та інновацій різних культур світу й культури своєї країни. Здобуття музичних знань, умінь, навичок неможливо здійснити без розуміння учнем історії музичного мистецтва, музичних стилів і жанрів. У процесі музичного навчання учні повинні засвоїти мистецький досвід композиторів різних епох, різних народів.

Принцип *аксіологічності* – це вимога до засвоєння основних музично-мистецьких цінностей учнями, які мають особливі освітні потреби. До таких цінностей належать: цінність музики, краса музичного твору, досконалість музичного виконання, естетичний смак, естетичні емоції, музична майстерність тощо. Привласнення цінностей музичного мистецтва надає особливого смислу життя людині, що надзвичайно важливо саме для осіб, які потребують освітньої інклюзії.

Принцип *мистецько-особистісної толерантності* передбачає терпиме й позитивне ставлення оточуючих, які беруть участь у музичному навчанні осіб з особливими освітніми потребами, а також, взаємного терпимого ставлення самих осіб, які потребують освітньої інклюзії до учителів, своїх однолітків, з якими навчаються.

Принцип *гармонізації* є вимогою застосовувати в процесі освітньої музичної інклюзії навчальний музичний матеріал, який буде сприяти гармонізуючому світосприйняттю осіб з особливими освітніми потребами та узгодженню самої людини з оточуючим суспільством, емоційного й інтелектуального в ній самій.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, проведене теоретико-аналітичне дослідження дало змогу виявити три етапи розвитку вітчизняної інклюзивної освіти, як: I етап (1991 – 2000 рр.) – інституалізація та жорстка регламентація освітнього процесу в спеціальних

зкладах освіти; II етап (2001 – 2010) – активізація стихійного інтегрування дітей з особливими потребами до закладів загальної середньої освіти на тлі ствердження інклюзивної освіти; III етап (2011 р. – донині) – впровадженні інклюзивної освіти (за А. Колупаєвою). За результатами розгляду ключових понять дослідження окреслено поняття «інклюзивна музична освіта», що є результатом засвоєння систематизованих музичних знань, умінь і навичок через отримання системи освітніх послуг гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу (середовища) всіх його учасників. Виявлення специфіки інклюзивної музичної освіти сприяло окресленню її специфічних принципів, до яких віднесено принципи: культуровідповідності, аксіологічності, мистецько-особистісної толерантності, гармонізації.

Здійснений розгляд проблеми не вичерпує всіх аспектів теоретичного дослідження інклюзивної музичної освіти. Потребують додаткового вивчення питання її завдань, обґрунтування теоретичних основ, що буде розкрито нами в подальших публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

- Байда, Л., Красюкова-Енс, О., Буров, С., Азін, В., Грибальський, Я., Найда, Ю. (2012). Інвалідність та суспільство. *Серія навчальних матеріалів українськоканадського проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»*. Канадський центр вивчення неповносправності.
- Данієлс, Е. (2000). *Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів*. Львів.
- Загальна Декларація Прав Людини (1948). Режим доступу : <http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf>.
- Закон України «Про освіту». (2017). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- Колупаєва, А. А. (2011). Інклюзивна освіта в теорії і практиці діяльності школи. *Директор школи*. 7. 15–21.
- Колупаєва, А. А. (2009). *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи*. Київ.
- Конвенція ООН про права дитини (1991). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
- Кузава, І. Б. (2012). Порівняльна характеристика термінів «інклюзія» та «інтеграція». *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Збірник наукових праць*. 19. 148–152.
- Музыкальный энциклопедический словарь. (1990). Г. В. Келдыш (ред.). (сс. 360–361). Москва: Советская энциклопедия.
- Про затвердження концепції розвитку інклюзивного навчання (2010). Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>.

Саламанська декларація та рамки дій щодо осіб з особливими освітніми потребами (1994). Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94.

Софій, Н. (2006). *Права дітей з особливими освітніми потребами на рівний доступ до якісної освіти*. Київ.

Сухомлинський, В. (1977). *Вибрані твори: В. 5-ти т. Т. 3*. Київ: Радянська школа.

РЕЗЮМЕ

Овчаренко Н. А., Богяну Е. А. Інклюзивне музикальне образование: теоретико-аналитический аспект.

В статтє рассмoтрена актуальна проблема українського образования в сфері искусства – теоретико-аналитический аспект інклюзивного музикального образования. Важность решения этой проблемы заключается в необходимости практического воплощения принципа равенства в получении музыкального образования человеком, который имеет особые образовательные потребности. Целью статьи есть освещение результатов теоретического исследования специфики украинского музыкального образования. Соответственно цели определены следующие задания: на основе ретроспективного анализа определить этапы развития инклюзивного образования; раскрыть сущность понятий «инклюзия», «инклюзивное обучение», «инклюзивное музыкальное образование»; выявить специфику и основные принципы инклюзивного музыкального образования. В процессе решения проблемы применялись методы исследования, как: метод теоретического анализа для изучения нормативных документов, научных трудов; метод конкретизации для определения базовых понятий; метод ретроспективного анализа для выявления этапов развития инклюзивного образования Украины; обобщения для обоснования специфических черт и принципов украинского инклюзивного музыкального образования.

Результаты анализа педагогической теории дали возможность выявить три этапа в развитии инклюзивного образования. К первому этапу (19991 – 2000 г.) отнесены институализация и жесткая регламентация образовательного процесса в специальных музыкальных учреждениях. Ко второму этапу (2001 – 20100 – активизация стихийной интеграции людей с особенными образовательными потребностями в общеобразовательные учебные заведения. Третьему этапу (с 2011 г. – и до нынешнего времени) – характерно внедрение инклюзивного образования (А. Колупаева). В статтє раскрыто понятие «инклюзивное музыкальное образование», которое рассматривается как результат овладения систематизированными знаниями, умениями, навыками на основе получения образовательных услуг, которые гарантирует держава, и которые базируются на принципах недискриминации, многомерности человека, ефективного включения в образовательный процесс всех его участников. Определение специфики инклюзивного музыкального образования способствовало обоснованию ее

специфических принципов, как: культуросоответствия, аксиологичности, толерантности личностной и в искусстве, гармонизации.

Ключевые слова: аксиологичность, инклюзия, инклюзивное обучение, инклюзивное музыкальное образование, культуросоответствие, личность с особыми образовательными потребностями, музыкальное обучение, толерантность.

SUMMARY

Ovcharenko N. A., Bogyanu E. A. Inclusive music education: theoretical-analytical aspect.

The article considers important problem of Ukrainian art education – the theoretical-analytical aspect of inclusive music education. The importance of solving this problem lies in the need for practical implementation of the principle of equality in obtaining music education by a person who has special educational needs. The aim of the article is to highlight the results of a theoretical study of the specifics of Ukrainian music education. According to the purpose the following tasks have been identified: on the basis of a retrospective analysis to determine the stages of development of inclusive education; to reveal the essence of the concepts of “inclusion”, “inclusive education”, “inclusive music education”; to highlight the specifics and basic principles of inclusive music education. In the process of solving this problem, a number of research methods have been used, namely: theoretical analysis method for studying regulatory documents and research papers; concretization method for defining basic concepts; retrospective analysis method to identify the stages of development of inclusive education in Ukraine; generalization to substantiate the specific features and principles of Ukrainian inclusive music education.

The results of analysis of the pedagogical theory made it possible to identify three stages in the development of inclusive education. The first stage (1991–2000) includes institutionalization and strict regulation of the educational process in special music institutions. The second stage (2001–2010) is marked by intensification of the spontaneous integration of people with special educational needs in general education institutions. The third stage (from 2011 – until now) is characterized by introduction of inclusive education (A. Kolupaiev). The article describes the concept of “inclusive music education”, which is considered as the result of mastering systematic knowledge and skills on the basis of getting educational services that the state guarantees and which are based on the principles of non-discrimination, multidimensionality of the individual, effective inclusion in the educational process of all its members. Determination of the specificity of inclusive music education contributed to justification of its specific principles: cultural correspondence, axiological nature, personal and art tolerance, harmonization.

Key words: axiological nature, inclusion, inclusive education, inclusive music education, cultural correspondence, person with special educational needs, music education, tolerance.